

Sławomir Grzesiak

Koncepcja polskich domów przejściowych – dylematy implementacyjne kuratorów sądowych

The concept of Polish halfway houses – implementation dilemmas of probation officers

Koncepcja domów przejściowych jest urealniania w polskim porządku prawno-społecznym przez Centralny Zarząd Służby Więziennej i Akademię Wymiaru Sprawiedliwości za sprawą realizacji projektu „Pilotażowe kompleksy penitencjarne” finansowanego ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2014–2021. Stanowi to istotny asumpt do rozważań naukowych nad optymalizacją procesu wspomagania społecznego osób opuszczających jednostki penitencjarne w zakresie działalności tego typu instytucji.

Opracowanie dotyczy badań nad antycypowaną koncepcją domów przejściowych wyrażoną przez zawodowych kuratorów sądowych dla dorosłych zajmujących się dozorami skazanych opuszczających jednostki penitencjarne. Porusza ono kwestie umiejscowienia domów przejściowych, procedur kwalifikowania i kierowania skazanych do tego typu instytucji, organizacji i funkcjonowania, a także prowadzonych oddziaływań w domu przejściowym. Podnoszone kwestie są elementem dyskursu naukowego nad ewolucją polskiego systemu readaptacji społecznej skazanych, a także potrzebą prowadzenia badań w zakresie efektywności procesu implementacji domów przejściowych do polskich warunków prawno-społecznych.

Słowa kluczowe: dom przejściowy, Kuratorska Służba Sądowa, probacja, reintegracja społeczna, partycypacja społeczna

The concept of halfway houses is being made more realistic in the Polish legal and social order by the Central Board of the Prison Service and the Academy of Justice thanks to the implementation of the project

“Pilot penitentiary complexes” financed by the Norwegian Financial Mechanism 2014-2021. This constitutes an important impetus for scientific considerations on optimizing the process of social support for people leaving penitentiary units in the scope of the activities of this type of institutions.

The study concerns research on the anticipated concept of halfway houses expressed by professional probation officers for adults involved in the supervision of convicts leaving penitentiary units. It raises issues of the location of transitional houses, procedures for qualifying and directing convicts to this type of institutions, organization and functioning, as well as activities carried out in the transitional house. The issues raised are an element of the scientific discourse on the evolution of the Polish system of social readaptation of convicts, as well as the need to conduct research on the effectiveness of the process of implementing halfway houses to Polish legal and social conditions.

Key words: halfway house, Probation Service, probation, social reintegration, social participation

Wprowadzenie

Zmieniająca się populacja więzienna¹ i rosnący współczynnik recydywy przestępczej² stanowią asumpt do poszukiwania rozwiązań optymalizujących procesy resocjalizacyjno-readaptacyjno-reintegracyjne osób skazanych. Dlatego interesujące jest wprowadzanie do polskiego systemu penitencjarnego rozwiązania w postaci domów przejściowych (ang. Halfway house)³. Tego typu instytucje z powodzeniem funkcjonują w innych państwach m.in. w Kanadzie, USA, Wielkiej Brytanii, Japonii, Australii, Danii czy Norwegii, wpisując się w system wspomaganie osób

¹ Zob.: S. Grzesiak, *Demograficzne zmiany w populacji więziennej i ich implikacje dla polskiego systemu penitencjarnego*, [w:] M. Kuryłowicz, M. Strzelec (red.), *Praca penitencjarna*, Warszawa 2022, s. 25–73; Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2023*, <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka> (dostęp: 26.03.2024).

² Zob.: A. Nawój-Sleszyński, *Recydywiści penitencjarni w populacji więziennej w Polsce w latach 1970–2020*, *The Prison Systems Review*, 116/2022, s. 255.

³ Norway Grants, <https://eeagrants.org/news/a-better-future-for-prison-inmates> (dostęp: 25.03.2024).

skazanych w procesie inkluzji społecznej, co określane jest mianem *community corrections* lub *community activities*⁴.

Pomysł tworzenia domów przejściowych w ostatnim czasie jest urealniany przez Ministerstwo Sprawiedliwości⁵, za sprawą środków norweskich, które poza naszym państwem są wykorzystywane również do wdrażania podobnych rozwiązań w Czechach, Rumunii, Bułgarii, na Litwie i Łotwie⁶.

Zgodnie z przyjętą koncepcją, domy przejściowe miałyby zostać uruchomione w czterech lokalizacjach (przy Zakładzie Karnym w Jastrzębiu-Zdroju, Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Olsztynie, Oddziale Zewnętrznym w Koziegłowach Aresztu Śledczego w Poznaniu, Oddziale Zewnętrznym w Chmielowie Zakładu Karnego w Dębicy) w kwietniu 2024 r. i stanowić ostatni, instytucjonalny element procesu readaptacji społecznej skazanych. Wprowadzanie każdej innowacji ma charakter procesualny, stąd też w początkowym etapie domy przejściowe miałyby funkcjonować w sposób zbliżony do zakładów karnych typu otwartego. Byłyby pomostem pomiędzy osadzeniem a życiem w społeczeństwie, gdzie specyficzny dla tego typu instytucji systemem oddziaływań zmianotwórczych byłyby ściśle powiązany w początkowym okresie ich funkcjonowania z zatrudnieniem skazanych w warunkach wolnościowych. Działalność prowadzona w domach przejściowych nie ograniczałaby się tylko do udziału Służby Więziennej, ale miałyby również angażować instytucje i organizacje zewnętrzne, tj. Kuratorską Służbę Sądową, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe i inne

⁴ Zob.: *Implementing Evidence-Based Policy and Practice in Community Corrections*, 2nd ed., Crime and Justice Institute at Community Resources for Justice, Washington 2009, https://www.crj.org/assets/2017/07/Community_Corrections_BoxSet_Oct09.pdf (dostęp: 25.03.2024).

⁵ W ramach III Perspektywy Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2014–2021, program Sprawiedliwość w obszarze Służba więzienna i areszt przedprocesowy, będzie opracowywał szczegółowe zasady realizacji projektu przez jednostki organizacyjne Służby Więziennej. Źródło: Odpowiedź z dnia 11.01.2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej (Nr pisma BP-E.81.2.1.2019.MN) na Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w sprawie hosteli przy jednostkach penitencjarnych z dnia 02.01.2019, Nr pisma IX.517.3029.2018.ZK, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie_RPO_do_DGSW_ws_hosteli_przy_jednostkach_penitencjarnych_02.01.2019.pdf (dostęp: 10.03.2024).

⁶ F. Dünkel, I. Pruijn, A. Storgaard (ed.), *Prisoner resettlement in Europe*, New York 2019, s. 60, 67, 78, 139, 176, 192–193, 234–235, 275; Delfi.en, 25.10.2014, Lithuania to open Norwegian-style halfway houses to transition prison inmates into freedom [dostęp: 10.03.2024]; Norway Grants, <https://eeagrants.org/archive/2009-2014/projects/LT14-0005>; <https://eeagrants.org/news/a-better-future-for-prison-inmates> (dostęp: 10.03.2024).

podmioty pomagające osobom opuszczającym jednostki penitencjarne⁷ – początkowo na bazie stosownych porozumień, co w przyszłości powinno mieć swoje odniesienia w aktach wykonawczych⁸. Niemniej jednak prace koncepcyjne i dylematy adaptacyjno-implementacyjne towarzyszące instytucji domu przejściowego, mogą być przyczynkiem do refleksji nad ewaluowaniem ich efektywności.

Z tego powodu zasadne wydaje się podjęcie badań w kwestii społeczno-instytucjonalnych nastawień do tego typu projektu, gdyż od nich może zależeć powodzenie bądź nie tego typu rozwiązań. Celem niniejszego opracowania jest określenie możliwości adaptacyjno-implementacyjnych koncepcji domów przejściowych we wspomaganiu społecznym osób skazanych, dokonanych na podstawie opinii zawodowych kuratorów sądowych dla dorosłych, zajmujących się pomocą i wspieraniem osób opuszczających jednostki penitencjarne.

Założenia badawcze i ogólna charakterystyka procedury badawczej

Strategia badawcza wymagała przeanalizowania prawnych i psychopedagogicznych przesłanek do prowadzenia oddziaływań wobec osób skazanych w warunkach penitencjarnych i probacyjnych. W polskim systemie readaptacji społecznej osób skazanych nie ma rozwiązań prawnych dotyczących domów przejściowych, które normowałyby ich organizację, a także odnosiły się do teleologicznego, metodycznego oraz

⁷ Zob.: S. Grzesiak, *Halfway houses in The Polish Model of Social Reintegration – possibilities and limitations*, *The Prison Systems Review*, 2019, Nr 105, s. 33–56; B.M. Nowak, S. Grzesiak, *Ku reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomagania resocjalizacyjno-readaptacyjnego* [w:] B.M. Nowak, S. Grzesiak (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomagania resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022, s. 340–352.

⁸ Aktualny stan prac nad domami przejściowymi dotyczy kwestii wyposażania oraz planowania działań w nich realizowanych. Więcej informacji pod linkami: Radio Olsztyn, 23.02.2023, K. Grabowska, *Zamiast w więzieniu zamieszkają w domu przejściowym. „Każdemu trzeba dać szansę”*, <https://radioolsztyn.pl/zamiast-w-wiezieniu-zamieszkaja-w-domu-przejscowym-kazdemu-trzeba-dac-szansę/01682704> (dostęp: 28.03.2024); Dziennik Zachodni, 6.03.2023, P. Chrobok, *Więzienie w Jastrzębiu jest rozbudowywane. Przybędzie w nim miejsc dla ponad 200 więźniów. Powstaje też dom przejściowy i hala produkcyjna*, <https://dziennikzachodni.pl/wiezienie-w-jastrzebiu-jest-rozbudowywane-przybedzie-w-nim-miejsc-dla-ponad-200-wiezniow-powstaje-tez-dom-przejscowy-i-hala/ar/c1-17347193> (dostęp: 28.03.2024); Radio 90, 17.04.2023, *Zakład Karny w Jastrzębiu-Zdroju: Za 64 mln złotych powstanie tzw. pawilon przejściowy*, <https://www.radio90.pl/zaklad-karny-w-jastrzebiu-zdroju-za-64-mln-zlotych-powstanie-tzw-pawilon-przejscowy.html> (dostęp: 28.03.2024).

opisowo-wyjaśniającego aspektu ich funkcjonowania. Ponadto również w pedagogicznych ujęciach pracy z osobami skazanymi nie dostrzega się specyfiki oddziaływań, jakie mogłyby być realizowane w tego typu placówkach, niekiedy tylko prezentowane są doświadczenia anglosaskie⁹. Nie znaczy to jednak, że nie można dostrzec paralelnych, ale nie systemowych, rozwiązań funkcjonujących z powodzeniem w tym zakresie, a realizowanych przez instytucje i organizacje pozarządowe, są to różnego rodzaju ośrodki readaptacji społecznej¹⁰, domy socjalne¹¹, ośrodki pomocy postpenitencjarnej¹².

Wobec powyższego można przypuszczać, że w polskiej praktyce resocjalizacyjno-readaptacyjno-reintegracyjnej zasadne jest prowadzenie badań nad możliwościami systemowego włączenia domów przejściowych do obecnych form wspomagania społecznego osób opuszczających jednostki penitencjarne¹³.

Przedmiotem badań była antycypacja domów przejściowych przez zawodowych kuratorów sądowych dla dorosłych, którzy w ramach swoich zadań służbowych dozorują osoby skazane, m.in. w ramach kary ograniczenia wolności czy zawieszenia kary, a także skazanych warunkowo przedterminowo zwalnianych. Działania podejmowane przez Kuratorską Służbę Sądową odnoszą się do budowania sieci wsparcia dla osób wymagających readaptacji i reintegracji społecznej, co implikuje konieczność współpracy z wieloma instytucjami i organizacjami, na różnych poziomach administracji celem optymalizacji realizowanych zadań o wymiarze resocjalizacyjnym, wychowawczym, diagnostycznym czy profilaktyczno-prewencyjnym¹⁴. Celem badań zaś było określenie możliwości i ograniczeń prawno-organizacyjnych w adaptacji i implementacji

⁹ Zob.: A. Barczykowska, M. Muskała, S. Dzierżyńska-Breś, *System oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Poznań 2015, s. 310–315.

¹⁰ Fundacja POMOST, <https://fundacja-pomost.pl/> (dostęp: 25.03.2024); Stowarzyszenie Penitencjarne PATRONAT, <http://www.patronat.eu/> (dostęp: 25.03.2024).

¹¹ Stowarzyszenie Pomocy LUDZIE LUDZIOM, <http://ludzieludziom.pl/> (dostęp: 25.03.2024).

¹² Fundacja Resocjalizacji i Readaptacji Społecznej TULIPAN, <http://fundacjatulipan.pl/> (dostęp: 25.02.2023); Stowarzyszenie SURSUM CORDA, <https://www.sc.org.pl/> (dostęp: 25.03.2024).

¹³ Zob.: S. Grzesiak, *Changing the social readaptation system for social security: from “silo” solutions to the integration approach - the case of Poland*, *Journal of Security and Sustainability Issues*, 11/2021, s. 91–101, <http://doi.org/10.47459/jssi.2021.11.6>.

¹⁴ Zob.: Porozumienie Centralnego Zarządu Służby Więziennej z Krajową Radą Kuratorów, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-porozumienie-z-krajowa-rada-kuratorow> (dostęp: 25.03.2024); Porozumienie Centralnego Zarządu Służby Więziennej z Ministerstwem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-porozumienie-dla-rozwoju> (dostęp: 04.04.2024).

domów przejściowych do polskiego modelu wspomagania społecznego osób skazanych¹⁵.

Założenia metodologiczne prezentowanych badań zostały podyktowane ich eksploracyjnym wymiarem. Zrealizowano je w oparciu o strategię ilościową w przyjętej paradygmatycznej konstruktywistycznej perspektywie badawczej¹⁶. Zastosowanie takiego sposobu zbierania i analizowania materiałów badawczych zapewnia wiarygodność prowadzonych badań oraz obiektywne, dokładne i wyczerpujące poznanie wybranego wycinka rzeczywistości społecznej. Nadmienić jednak należy, że w przypadku pytań otwartych zastosowano jakościową analizę danych.

Przyjęta koncepcja miała charakter teoretyczno-praktyczny i wymagała etapowego prowadzenia badań. W pierwszym etapie badań gromadzono i analizowano literaturę przedmiotu, natomiast czynności badawcze o charakterze diagnostycznym przeprowadzono od października do grudnia 2023 r. przy użyciu metody sondażu diagnostycznego. Materiał empiryczny zgromadzono dzięki zastosowaniu techniki ankiety¹⁷. Na potrzeby badania opracowano kwestionariusz ankiety zawierający 24 pytania (w tym 5 stanowiło metrykę). Grupę badawczą stanowili zawodowi kuratorzy sądowi dla dorosłych realizujący obowiązki służbowe w Zespołach Kuratorskiej Służby Sądowej dla dorosłych (n=70).

Ostatnia faza badań dotyczyła analizy uzyskanych wyników badań oraz interpretacji materiału badawczego, przedstawienia wniosków i rekomendacji. Badania służyły uzyskaniu odpowiedzi na następujący problem badawczy: *W jaki sposób zawodowi kuratorzy sądowi dla antycypują sposób implementacji domów przejściowych do polskiego modelu readaptacji społecznej skazanych?*

Ze względu na kilka aspektów podejmowanego zagadnienia, obok problemu głównego, konieczne było sformułowanie problemów szczegółowych. Odnosiły się one do następujących obszarów i przyjęły postać następujących pytań badawczych:

1. Jakie są optymalne miejsca lokalizacji domów przejściowych?

¹⁵ Zob.: B.M. Nowak, S. Grzesiak (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomagania resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022.

¹⁶ Zob.: B. Brycz, T. Dudycz, *Paradygmat jako podstawa metody naukowej w naukach o zarządzaniu*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 144/2010, s. 58–59.

¹⁷ Zob.: T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 2001, s. 96; M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2011, s. 261–262; J. Lutyński, *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*, Łódź 1994, s. 135–146.

2. Jakie powinny być kryteria kierowania osób skazanych do domów przejściowych?
3. Kto powinien stanowić personel domów przejściowych?
4. Jakie zadania powinny być realizowane przez personel domów przejściowych?
5. W jaki sposób powinien być zorganizowany system oddziaływań na/dla skazanych realizowanych w domach przejściowych?
6. Jakie regulacje prawne powinny określać działalność domów przejściowych?

Przyjęto, że szczególnie istotne dla skonstruowania optymalnego modelu implementacji domów przejściowych do polskiego systemu readaptacji społecznej skazanych jest ustalenie generalnej charakterystyki ustosunkowania się respondentów we wskazanym zakresie. W związku z tym nie formułowano hipotez badawczych do problemów badawczych z uwagi, iż mają one charakter diagnostyczny¹⁸.

Analiza wyników badań

1. Społeczno-demograficzna charakterystyka badanych

Grupę osób objętych badaniem stanowili zawodowi kuratorzy sądowi dla dorosłych (n=70) – współczynnik kobiet do mężczyzn wynosił 84,29% do 15,71%. Wiek najliczniej reprezentowanych respondentów był w przedziale 41–50 lat – 47,14% badanych oraz 51–60 lat – 37,14% badanych. Średni wiek badanej grupy wynosił 49 lat.

Wykształcenie kadry kuratorskiej stanowi ważny element prowadzonych procesów resocjalizacji, readaptacji i reintegracji społecznej skazanych. Wszyscy badani respondenci posiadali wykształcenie wyższe, z czego 70% z zakresu pedagogiki, 17% prawa i ekonomii oraz psychologii – 5%. Blisko 8% stanowiły osoby z wykształceniem wyższym niekierunkowym (socjologia, historia, rolnictwo, filozofia) w zakresie kwalifikacji i kompetencji w prowadzeniu procesów

¹⁸ Zob.: D. Urbaniak-Zajac, *O stosowaniu hipotez w badaniach pedagogicznych*, *Teraźniejszość-Człowiek-Edukacja*: kwartalnik myśli społeczno-pedagogicznej, 1(45)/2009, s. 7–27.

resocjalizacyjno-readaptacyjno-reintegracyjnych, natomiast z ukończonymi studiami podyplomowymi z obszaru pedagogiki.

Mając na uwadze doświadczenie zdobyte przez respondentów w pracy z osobami dozorowanymi, to występuje ono najczęściej w zakresie między:

- 21–30 lat – 46% respondentów,
- 11–20 lat doświadczenia w Kuratorskiej Służbie Sądowej posiada 32% respondentów,
- powyżej 30 lat stażem zawodowym legitymuje się 11% respondentów,
- 1–5 lat występuje u 7% badanych,
- 6–10 lat stażem legitymuje się 4%.

Podsumowując, grupę respondentów stanowili doświadczeni kuratorzy sądowi, ze stażem zatrudnienia w sektorze pomocowym powyżej 20 lat (57%), z wykształceniem wyższym, pedagogicznym i doświadczeniem na stanowisku kierowników zespołów, co wskazuje, że posiadają oni wiedzę z zakresu funkcjonowania różnych systemów wspomaganie osób w trudnej sytuacji życiowej. Co czwarty respondent wykonywał swoje obowiązki w mieście liczącym od 20–100 tys. mieszkańców, 54% z nich zadania realizowała w miastach liczących powyżej 500 tys. mieszkańców. Prawie 14% badanych pracowało w miastach do 20 tys. mieszkańców, a 7% w aglomeracjach liczących od 100–500 tys. mieszkańców.

2. Potrzeba instytucjonalnego wspomaganie skazanych opuszczających jednostki penitencjarne w opiniach badanych kuratorów sądowych

Mając na uwadze wieloaspektowość uwarunkowań readaptacji i reintegracji społecznej skazanych opuszczających zakłady karne, a także działania podmiotów wspomagających wskazane procesy zapytano respondentów o to, czy taki powrót bezpośrednio do środowiska lokalnego jest dla nich jak i społeczeństwa optymalny, czy może jednak wymagaliby oni pomocy i wsparcia w procesie inkluzji społecznej (n=70).

Większość badanych respondentów – 58,57%, uważa, że osoby opuszczające jednostki penitencjarne powinny po odbytej karze pozbawienia wolności bezpośrednio wracać do społeczeństwa. Jednak 41,43% respondentów dostrzega specyfikę osób przebywających w jednostkach penitencjarnych, które niekiedy mają trudności w akceptacji norm prawnych i społecznych oraz wymagałyby jeszcze instytucjonalnego wspomaganie

wolnościowego, odmiennego od funkcjonującego¹⁹. W swoich wypowiedziach w powyższej kwestii respondenci podkreślali, że „nie wszystkie osoby jednak nadają się do funkcjonowania w społeczeństwie” (K-3)²⁰ i taki bezpośredni powrót na wolność „zależy od warunków indywidualnych osoby opuszczającej jednostkę penitencjarną” (K-5).

Jednocześnie respondenci opowiedzieli się za tym, że powinna istnieć jakaś instytucja, poza obecną siecią instytucji pomocowo-wspierających, która pomagałaby skazanym w powrocie do społeczeństwa – byłaby jedną z opcji możliwą do zastosowania w przypadku grup skazanych tego wymagających.

Potrzeba instytucji wspierającej procesy resocjalizacji, readaptacji i reintegracji społecznej osób opuszczających jednostki penitencjarne, które by tego wymagały, była dla respondentów, zajmujących się w swojej służbie działaniami na rzecz osób wykluczanych społecznie, czymś naturalnym. Dlatego też zapytano ich o realny wymiar takiej instytucji w zakresie miejsca jej lokalizacji i organizacji (n=70).

Zdaniem większości respondentów zorganizowanie i lokowanie instytucji wspierającej byłych więźniów powinno mieć miejsce w społeczności lokalnej – 50%. Co piąty respondent uważał, że tego typu instytucja powinna znajdować się przy jednostce penitencjarnej, która ma swoją siedzibę w mieście, a nie gdzieś na jego peryferiach. Takie opinie badanych z jednej strony łączą omawianą instytucję ze społecznością lokalną, do której skazani prędzej czy później powrócą, ale z drugiej strony jej lokowanie w okolicach zakładu karnego nosi cechy zabezpieczenia tego typu instytucji przez personel więzienny. Respondenci podkreślali również, że powinna to być „lokalizacja, która umożliwi skazanym znalezienie i podjęcie zatrudnienia” (K-70).

Nazwa instytucji jest nośnikiem informacji na temat podmiotów ją tworzących (personelu i beneficjentów), jak również zadań i funkcji jakie zostały jej przypisane. Blisko 40% uznało, że nazwa dom przejściowy jest właściwa. Co czwarty badany wskazywał na określenie „dom adaptacyjny”. Wśród odpowiedzi określających omawianą instytucję pojawiały się: „hostel” – 8,57%, „zakład terapii społecznej” – 5,71, „dom

¹⁹ Zob.: S. Grzesiak, *Readaptacja społeczna w świetle wybranych koncepcji pomocy i wsparcia osób opuszczających jednostki penitencjarne* [w:] B.M. Nowak, S. Grzesiak (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomagania resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022, s. 117–142.

²⁰ Za pomocą sygnatury „(K-3)” oznaczono wypowiedź i numer respondenta, stosując konsekwentnie taki zapis wobec innych przytaczanych wypowiedzi osób badanych.

socjalny” – 2,86%. Niektórzy respondenci wskazywali również, że „istotny jest cel, który instytucja ma realizować, nazwa jest kwestią zdecydowanie drugorzędną” (K-50), mógłby być to swoistego rodzaju „ośrodek pomocy i wsparcia byłych skazanych” (K-18).

Podsumowując, blisko 41% respondentów dostrzega w populacji więziennej osoby, które mogłyby mieć problemy w udanym powrocie do społeczeństwa (skazani z uzależnieniami, skazani na kary długoterminowe, skazani niepełnosprawni, skazani cudzoziemcy), co może wynikać m.in. z procesu kompresji populacji osadzonych²¹. Stąd też badani wskazują na potrzebę rozwinięcia dotychczasowych form wspomagania osób opuszczających jednostki penitencjarne o instytucje zlokalizowane w społeczności lokalnej, które ten proces by optymalizowały i jednocześnie nie stygmatyzowały jej beneficjentów.

3. Organizacja i zarządzanie domami przejściowymi

Istotą działalności wszystkich instytucji publicznych są funkcje jakie ona spełnia względem swoich beneficjentów oraz sposób realizacji celów i zadań jakie są jej wyznaczone (n=70). W przypadku antycypowanych domów przejściowych, respondenci określili, że tego typu instytucja powinna realizować przede wszystkim funkcje reintegracyjno-readaptacyjne względem osób z niej korzystających – 44,57%. Drugą najliczniej wskazywaną była funkcja wspierająco-inkluzyjna – 18,48%. Znaczny odsetek badanych, wskazywał również na profilaktyczno-prewencyjny potencjał takiej instytucji – 17,39%, a także jej funkcję destygmatyzująco-readaptacyjną – 14,13%.

Wśród wskazanych funkcji domów przejściowych pojawiały się również takie wypowiedzi, że w zależności od kategorii osób do nich kierowanych domy takie powinny pełnić „wszystkie powyżej wymienione funkcje” (K-18), a „oddziaływania powinny być planowane w zależności od indywidualnego przypadku, na pewno opieka powinna być jak najbardziej kompleksowa. Niezbędnym w procesie readaptacji, wydaje się, otrzymanie szansy bezpośredniego kontaktu ze społeczeństwem natomiast powrót ten, moim zdaniem, zawsze powinien wiązać się ze wsparciem instytucjonalnym dla osób opuszczających zakłady kary i w pewnym sensie

²¹ S. Grzesiak, *Resocjalizacja penitencjarna w Polsce, w perspektywie readaptacyjno-reintegracyjnej*, [w:] B.M. Nowak, S. Grzesiak (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomagania resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022, s. 31–31.

«monitoringiem» ze strony przedstawicieli odpowiednich instytucji nad przebiegiem tego procesu” (K-50). Taka uwaga ukazuje potencjał, jaki można nadać instytucji domów przejściowych w zależności od potrzeb społecznych, a także zmieniającej się, zarówno ilościowo, jak i jakościowo, populacji więziennej.

Określenie funkcji danej instytucji regulowane jest właściwymi jej regulacjami prawnymi. Mając na uwadze wieloaspektowość i wielopłaszczyznowość modelu readaptacji społecznej skazanych w Polsce²², wprowadzenie do niego kolejnego elementu rezonuje na szereg regulacji normatywnych aktualnie organizujących proces wspomaganie społecznego ekswieżniów. Respondenci dostrzegali fakt (n=70), iż przepisy prawne regulujące pomoc i wsparcie skazanym, są rozproszone w wielu aktach normatywnych właściwych danym służbom. Dlatego nie dziwi fakt, że 84,28% badanych wskazała, iż optymalnym dla wprowadzenia domów przejściowych byłoby ustanowienie „specustawy dotyczącej readaptacji społecznej skazanych regulującej kwestie współpracy różnych służb”, a także modyfikacji przepisów kodyfikacji karnej – 7,14% oraz dotyczących Kuratorskiej Służby Sądowej – 4,29%. Badani w tego typu regulacji prawnej upatrują płaszczyzny jasnej współpracy między służbami, organizacjami i lokalnymi społecznościami działającymi na rzecz bezpiecznych środowisk lokalnych²³.

Respondenci wypowiedzieli się również w kwestii źródeł finansowania domów przejściowych (n=70). Badani najczęściej wskazywali, że domy przejściowe powinny być finansowane ze środków pochodzących z Funduszu Pomocy Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Fundusz Sprawiedliwości (33,33% wskazań)²⁴. Prawie 27% wskazań respondentów dotyczyło tego, że skazani przebywający w tego typu instytucji powinni partycypować w jej utrzymaniu na poziomie od 10%–30% – takie rozwiązania funkcjonują również w innych systemach penitencjarnych. Natomiast taką samą ilość wskazań – blisko 14%, respondenci odnosili do środków centralnych/budżetowych i środków z programów wspólnotowych. Biorąc pod uwagę możliwą wielość źródeł

²² Zob.: S. Grzesiak, *Changing the social readaptation system for social security: from “silo” solutions to the integration approach - the case of Poland*, Journal of Security and Sustainability Issues, 11/2021, s. 91–101.

²³ Zob.: S. Grzesiak, E. Mituła-Grzesiak, *Bezpieczeństwo społeczne i personalne obywateli w kontekście zagrożenia przestępczością w Polsce. Kreowanie bezpiecznych przestrzeni inkluzywnych*, The Prison Systems Review, 2022, Nr 116, s. 49–74.

²⁴ Ministerstwo Sprawiedliwości, Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszem Sprawiedliwości, <https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/> (dostęp: 16.03.2024).

finansowania, wydaje się być zasadnym uwzględnienie ich wszystkich w organizacji domów przejściowych.

Kolejna kwestia odnosi się do kadry, która miałaby pracować w tego typu instytucji, realizując postawione przed nią zadania ($n=70/107w$)²⁵. Najliczniej respondenci (25,22%) wskazywali, że personel domów przejściowych powinni stanowić pracownicy służb powołanych do prowadzenia tego typu instytucji. Równie często badani wskazywali, że w tych domach powinni funkcjonować przedstawiciele administracji więziennej, Kuratorskiej Służby Sądowej, pracownicy socjalni, przedstawiciele fundacji i stowarzyszeń oraz społeczności lokalnej, wolontariusze (21,49%). Ten szeroki krąg kooperantów stanowić miałyby swoistego rodzaju zespół interdyscyplinarny w zakresie planowania i organizacji spersonalizowanych²⁶ oddziaływań wobec ekswięźniów. Wśród wskazanych podmiotów często respondenci wskazywali na organizacje społeczne z tzw. trzeciego sektora – 18,69%, kuratorów sądowych – 14,02% oraz pracowników socjalnych i wolontariuszy – po 7,48% wskazań. Badani podkreślali, że nie powinno się tam powielać działań prowadzonych przez obecne służby i organizacje, a personel powinien posiadać odmienne kompetencje niż te właściwe wspomnianym instytucjom i organizacjom. Takie ujęcie jest wyzwaniem dla kształcenia akademickiego w zakresie wspomagania społecznego ekswięźniów, pracujących w domach przejściowych, co wymaga prowadzenia prac badawczych w tym zakresie.

Nieodłącznie z personelem stanowiącym trzon osobowy domów przejściowych, związany jest system zarządzania tego typu instytucją. Zdecydowana większość respondentów – 57% – uważa, że za prowadzenie i zarządzanie domami przejściowymi powinna być odpowiedzialna jakaś inna służba powołana „ustawą readaptacyjną” ściśle współpracująca z wszystkimi podmiotami zajmującymi się wspomaganiem osób opuszczających jednostki penitencjarne. Badani również uważali, że zarządzanie domami przejściowymi powinno być powierzone fundacjom

²⁵ Za pomocą sygnatury „($n=70/107w$)” oznaczono liczbę respondentów (n) i liczbę wskazań/wypowiedzi na dany temat (w) z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru w zadanych pytaniach, stosując konsekwentnie taki zapis na oznaczenie próby osób badanych. Odsetek liczony jest od wskazanej sumy wypowiedzi.

²⁶ Zob.: P. Stępniaik, *Środki penalne we Francji i Polsce. Doktryna, legislacja, praktyka*, Warszawa 2012, s. 277–289.

i stowarzyszeniom na zasad zadania zleconego przez organy centralne²⁷ – 23%. Niekiedy podkreślali, że domami przejściowymi powinny zajmować się Kuratorska Służba Sądowa – 14% lub Służba Więzienna – 6%. Udzielone przez respondentów odpowiedzi dają jasno do zrozumienia, że domy przejściowe nie powinny być zawłaszczane przez jedną ze służb, a współpracować z instytucjami i organizacjami z całego sektora wspomagania społecznego.

W przypadku współpracy wskazanych podmiotów, wymagane byłoby również ustalenie procedury kierowania do domów przejściowych i odpowiedzialności organów podejmujących decyzję w tym zakresie. Zdecydowana większość respondentów (40%) uważa, że decyzja o skierowaniu skazanego do domu przejściowego powinna zapadać w sposób kolegialny, w porozumieniu różnych służb. Wysoki odsetek w omawianej kwestii uzyskała również Komisja penitencjarna – 32,85% – jako ten organ kolegialny, który po zapoznaniu z sytuacją skazanego mógłby być właściwym do oceny adekwatności potrzeby dalszego postępowania ze skazanym w warunkach domu przejściowego, a także Sąd penitencjarny albo jakiś organ podmiotu powołanego „ustawą readaptacyjną” – po 11,43%. Niektórzy badani wskazywali również na Zespoły Kuratorskiej Służby Sądowej – 4,29.

Rekapituluując powyższe rozważania, potrzebą akcentowaną przez badanych jest opracowanie aktu normatywnego, który regulowałby kompleksowo kwestie wspomagania osób opuszczających jednostki penitencjarne, zakresy współpracy poszczególnych służb, instytucji i organizacji na rzecz osób skazanych, a także zawierał regulacje konstytuujące funkcjonowanie domów przejściowych w zakresie strukturalno-kierowniczym. Postulaty badanych są symptomatyczne z uwagi na wykonywane przez nich obowiązki służbowe związane z dozorem skazanych i realizacją zadań profilaktyczno-prewencyjnych jak i współpracą w tym zakresie z podmiotami lokalnymi.

²⁷ Takie rozwiązanie jest przyjęte w Kanadzie, gdzie Krajowa Komisja ds. Zwolnień Warunkowych w zależności od regionu współpracuje z organizacjami społecznymi, które promują działania wspierające wymiar sprawiedliwości. Głównie jest to Regionalne Stowarzyszenie Halfway House Association (RHHA), które koordynuje pracę i działalność regionalnych stowarzyszeń takich jak: Stowarzyszenie Yukon Halfway House Association z Kolumbii Brytyjskiej (BCYHHA), Stowarzyszenie Halfway House Prairie Region (PRHHA), Atlantic Halfway House Association (AHHA), Ontario Halfway House Association (OHHA), <http://halfwayhouses.ca/en/> (dostęp: 28.03.2024).

4. Beneficjenci domów przejściowych

Decyzja o skierowaniu jest efektem podejmowanych działań przez odpowiednie służby w zakresie procedury kierowania do tego typu instytucji. Dlatego też otwartym pozostaje pytanie kogo należałoby kierować do domów przejściowych. Biorąc pod uwagę szereg przytaczanych kryteriów, na podstawie udzielonych przez respondentów wypowiedzi można wskazać na profil kandydatów, dla których domy przejściowe w polskim modelu readaptacji społecznej powinny być zorganizowane w pierwszej kolejności. Szczegółowe dane w tym zakresie, które mogą być także wskazówką koncepcyjną w planowaniu funkcjonowania takiej instytucji przedstawia Tabela 1.

Tabela 1. Opinie respondentów na temat kogo kierować do domów przejściowych (n – liczba respondentów, w – liczba wypowiedzi, N- liczba udzielonych wypowiedzi)

Lp.	Odpowiedzi	KS (n=101/264w)		Lp.	Odpowiedzi	KS (n=70/220w)	
		N	%			N	%
	skazani za przestępstwa przeciwko:				Skazani:		
	życiu i zdrowiu – art. 148-162 KK	46	17,43		wymagający zintensyfikowania oddziaływań o charakterze reintegracyjno-readaptacyjnym	33	15,00
	bezpieczeństwu powszechnemu – art. 163-172 KK	23	8,71		ze wszystkich typów zakładów karnych (1,2,3)	15	6,82
	bezpieczeństwu w komunikacji – art. 173-180a KK	20	7,58		ze wszystkich rodzajów zakładów karnych (P,R,M)	13	5,91
	wolności – art. 189-193 KK	24	9,09		uczestniczący we wszystkich systemach odbywania kary pozbawienia wolności (z, p, t)	10	4,55
	wolności seksualnej i obyczajności – art. 197-204 KK	41	15,53		po nabyciu uprawnień do warunkowego przedterminowego zwolnienia	41	18,64
	rodzinie i opiece – art. 206-211a KK	38	14,39		skierowani tam przez Komisję penitencjarną lub Sąd penitencjarny w ramach okresu, o którym mowa w art. 164 Kkw – okres przygotowania do życia po zwolnieniu	45	20,45

	czci i nietykalności cielesnej – art. 212–217a	28	10,61		zwolnieni z zakładu karnego po odbyciu kary	32	14,55
	mieniu – art. 278–295 KK	23	8,71		wyrażający zgodę na umieszczenie w tego typu instytucji	30	13,63
	inne (jakie?):	21	7,95		inne (jakie?):	1	0,45
	Odpowiedzi	KS (n=70/182w)			Odpowiedzi	KS (n=70/107w)	
Lp.	skazani na kary:	N	%	Lp.	skazani na określonym etapie kary:	N	%
	do roku pozbawienia wolności	14	7,69		początkowym etapie wykonywania kary	1	0,93
	od roku do 3 lat pozbawienia wolności	22	12,09		po osiągnięciu uprawnień do warunkowego przedterminowego zwolnienia	35	32,71
	od 3 do 5 lat pozbawienia wolności	42	23,08		na końcowym etapie wykonywania kary pozbawienia wolności	36	33,65
	od 5 do 10 lat pozbawienia wolności	55	30,22		w przypadku skazanych o wymiarze kary do roku bezpośrednio mogliby trafić do tego typu instytucji	15	14,02
	powyżej 10 lat pozbawienia wolności	49	26,92		na każdym etapie wykonywania kary pozbawienia wolności mogą być skierowani do tego typu instytucji	20	18,69

Źródło: opracowanie własne

Mając na względzie wszystkie przesłanki związane z formułowaniem prognoz kryminologiczno-społecznych²⁸ skazanemu, zdecydowana większość respondentów – 62,85% – uważała, że nie powinna ona mieć znaczenia w przypadku kierowania skazanego do domu przejściowego. Natomiast 32,86% badanych uważała, że do domów przejściowych powinni być kierowani skazani o pozytywnej prognozie kryminologiczno-społecznej, odmienne zdanie w tej kwestii miało zaś tylko 4,29% badanych.

Respondenci najczęściej wskazywali, że do domów przejściowych powinni trafić w pierwszej kolejności skazani za przestępstwa²⁹ przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148–162 Kk) – 17,43% wskazań, potem wolności seksualnej i obyczajności (art. 197–204 Kk) – 15,53% wskazań oraz przestępstwa popełnione przeciwko rodzinie i opiece (art. 206–211a Kk) – 14,39% wskazań. Gros respondentów (7,95% wskazań) podnosiło również kwestię, że „nie powinno się kategoryzować skazanych z uwagi

²⁸ Zob.: A. Urbanek, *Prognoza kryminologiczno-społeczna recydywisty w kontekście historii jego życia*, *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, t. 33/2014, s. 114–129; P. Sobański, *Znaczenie prognozy kryminologiczno-społecznej i -warunkowego przedterminowego zwolnienia dla resocjalizacji w orzecznictwie sądów*, *Relacje. Studia z nauk społecznych*, 2/2016, s. 87–103.

²⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 *Kodeks karny* (Dz.U. 2024, poz. 17).

na popełnione czyny” (K-13,14,19) lub klasyfikacja powinna być „w zależności od indywidualnych warunków skazanego, jej zasobów, deficytów i potrzeb” (K-5) lub „w zależności od zdiagnozowanych potrzeb przez organ, który kierowałby do takiej instytucji” (K-2).

Zdaniem respondentów skierowanie do domów przejściowych powinno dotyczyć przede wszystkim skazanych skierowanych tam przez Komisję penitencjarną lub Sąd penitencjarny w ramach okresu, o którym mowa w art. 164 k.k.w.³⁰ – okres przygotowania do życia po zwolnieniu z jednostki penitencjarnej (20,45% wskazań), z nabytymi uprawnieniami do warunkowego przedterminowego zwolnienia – 18,64% wskazań, wymagający zintensyfikowanych oddziaływań o charakterze reintegracyjno-readaptacyjnym – 15% wskazań. Również takich skazanych, którzy zostali zwolnieni z zakładu karnego po odbyciu kary (14,55% wskazań) i wyrażających zgodę na umieszczenie w tego typu instytucji (13,63% wskazań). W kategorii „inne” badany wskazał „nie ma znaczenia jaki skazany, ważna jest osobowość skazanego” (K-58).

Biorąc pod uwagę kolejne kryterium związane z wymiarem kary, prawie co trzecie wskazanie respondentów dotyczyło kierowania skazanych do domów przejściowych, którzy spędzili w jednostce penitencjarnej od 5 do 10 lat. Przeszło 80% wskazań badanych odnosiło się do skazanych na kary długoterminowe, tj. powyżej 3 lat pozbawienia wolności, upatrując w tej grupie możliwych szeregu uwarunkowań utrudniających proces readaptacyjno-reintegracyjny.

Istotne znaczenie dla akceleracji procesów resocjalizacyjno-readaptacyjnych ma intensyfikacja poszczególnych działań na określonym etapie odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności. Badani najczęściej wskazywali (33,65% wskazań), że skazani powinni być kierowani do domu przejściowego na końcowym etapie wykonywania kary, a 32,71% uważało, że takie skierowanie powinno następować w przypadku osób, które osiągnęły uprawnienia do warunkowego przedterminowego zwolnienia. Prawie 19% respondentów uważało, że na każdym etapie wykonywania kary pozbawienia wolności mogą być skierowani skazani do tego typu instytucji lub względnie w przypadku skazanych o wymiarze kary do roku bezpośrednio mogliby trafiać do tego typu instytucji – 14,02% wskazań. Takie ujęcie zgodne byłoby z zasadą wolnej progresji w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, jednak nadając domom przejściowym

³⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2023, poz.127).

probacyjne, a nie penitencjarne znaczenie, należałoby kierować do domu przejściowego skazanych w ramach warunkowego przedterminowego zwolnienia lub skazanych na kary krótkoterminowe.

Podsumowując, modelowy skazany zdaniem osób badanych, który powinien być kierowany do domu przejściowego to osoba skazana za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, odbywająca karę pozbawienia wolności powyżej 3 lat, wobec której na końcowym etapie wykonywania kary powinno się stosować takie rozwiązanie, niezależnie od formułowanej wobec niego prognozy kryminologiczno-społecznej, gdzie decyzją Komisji składającej się z przedstawicieli różnych służb pomocowych lub Komisji penitencjarnej powinna mieć nałożony okres przygotowania do życia po zwolnieniu, o którym mowa w art. 164 k.k.w.

Mając zarysowany profil beneficjenta domu przejściowego, istotne jest określenie czasookresu jego przebywania w miejscu, do którego zostałyby skierowany. Czasookres pobytu skazanego stanowi perspektywę teleologiczną, metodyczną i prognostyczną w zakresie planowanych oddziaływań i ich ewaluacji w odniesieniu do osiągniętych efektów w wymiarze indywidualnym, instytucjonalnym i społecznym. Respondenci (n=70/98w), wskazując na zakres czasowy działań readaptacyjno-reintegracyjnych, najczęściej podnosili, że:

- zależne jest to od postępów w inkluzji społecznej skazanego - 29,59% wskazań;
- osoba kierowana do takiej instytucji powinna w niej przebywać od 3 do maksymalnie 12 miesięcy – 24,49% wskazań;
- cały okres wynikający z ustalonego przez Komisję penitencjarną lub Sąd penitencjarny okresu, o którym mowa w art. 164 k.k.w. – 21,44% wskazań³¹;
- w zależności od rodzaju popełnionego przestępstwa – 12,24% wskazań;
- związane to jest z wymiarem kary – 7,14% wskazań.

Mając na względzie osiągnięcie maksymalnych efektów, badani wskazywali, że „osoby po opuszczeniu zakładu karnego, które miałyby możliwość w takim domu przejściowym podejmować pracę, uczestniczyć w terapiach, powoli wracać do życia w społeczeństwie, mógłby tam być na okres np. do roku” (K-3). Uzależniali również fakt kierowania

³¹ Zob.: A. Iwanowska, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Warszawa 2013.

skazanych do tych domów od „czynników osobowościowych, środowiska naturalnego do którego miałyby taka osoba wrócić” (K-50).

Podsumowując wypowiedzi respondentów, można zauważyć, że czas pobytu skazanych w domach przejściowych ustalany byłby indywidualnie, w zależności od potrzeb i postępów zmianotwórczych, przy elastycznych terminach mieszczących się w granicach od 3–12 miesięcy i spersonalizowanych oddziaływań ukierunkowanych na kryterium efektywnościowe, a nie czasowe.

5. Zarys koncepcji oddziaływań prowadzonych w domach przejściowych

Konceptualizacja domów przejściowych wymaga uwzględnienia ich kultury organizacyjnej, na którą składa się klimat społeczny danej instytucji, mający swoją egzemplifikację w realizowanym systemie oddziaływań zmianotwórczych³², rozumianych jako całokształt podejmowanych oddziaływań względem pensjonariuszy domów przejściowych. Te swoistego rodzaju sposoby postępowania ze skazanymi powinny charakteryzować się dużym poziomem różnorodności i spersonalizowania ze względu na potrzeby jednostkowe. System eklektycznych oddziaływań, uwzględniający działania resocjalizacyjne, terapeutyczne, readaptacyjne, profilaktyczne i inne, w zależności od sytuacji problemowej powinien właściwie rozkładać akcenty zgodnie z zasadą indywidualizacji w postępowaniu readaptacyjnym. Jest to myślenie ukierunkowane na otwarcie się na klientów domów przejściowych i dobór dla nich optymalnych metod i środków w zakresie motywowania ich do zmiany swoich postaw i zachowań. O wskazane aspekty zapytano również respondentów (n=70/148w).

Znaczny odsetek respondentów (42,56% wskazań) wskazywało, że w domach przejściowych dominującymi powinny być oddziaływania readaptacyjne, których uzupełnienie stanowiłyby działania o charakterze profilaktyczno-terapeutycznym (po 18,92% wskazań), a także utrwalającym proces resocjalizacji (17,57% wskazań). Dobór typu działań, we wskazywanych przez respondentów w kategorii „inne” (2,03% wskazań), powinien być komplementarnie stosowany w zależności

³² L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2005, s. 194–204, 409–412.

od spersonalizowanych potrzeb skazanego, a „wszystkie powyżej wymienione, uzupełnianie oddziaływaniami wspierającymi i edukacyjnymi” (K-32).

Nie ulega również wątpliwości, że oddziaływania prowadzone w tego typu instytucji powinny różnić się od standardowych działań prowadzonych przez inne służby pomocowe w wielu zakresach, m.in. pomocowym i inkluzyjnym, a także aktywizacji społeczności lokalnych na rzecz readaptacji społecznej. Ponad połowa badanych – 60%, uważa, że klimat społeczny instytucji i oddziaływań w niej prowadzonych właściwych dla domów przejściowych powinien być odmienny od obecnych standardów pomocowych realizowanych przez poszczególne służby. Kuratorzy sądowi uważali, że w domach przejściowych „nie ma potrzeby powielać czynności, które zostały już wpisane w zakres obowiązków poszczególnych służb. Tego typu instytucja powinna w pierwszej kolejności zajmować się szczegółową diagnozą osobopoznawczą i środowiskową skazanego, zasobami i deficytami skazanego oraz wyodrębnieniem czynników, które będą miały wpływ na brak powrotności do przestępstwa. Następnym etapem byłoby przygotowanie działań adekwatnych do zdiagnozowanych czynników ryzyka i czynników ochronnych. Dokumentacja z podejmowanych działań, po ich zakończeniu, w miarę potrzeby, mogłaby być przekazywana do Zespołów Kuratorskiej Służby Sądowej (jeśli skazany nie opuścił jednostki na koniec kary i został orzeczony dozór w związku z warunkowym zwolnieniem), dzięki czemu kurator kontynuowałby podjęte wcześniej oddziaływania. Pobyt w tego typu instytucji powinien pozwalać na wykonywanie orzeczonych przed osadzeniem (w innych sprawach), kar tj.: kara ograniczenia wolności, prace na cele społeczne lub wykonanie grzywny” (K-2). Kuratorzy sądowi podkreślali, że działania personelu powinny „skupiać się na diagnozie problemów i sformułowaniu stosownego planu naprawczego uzupełnionego o elementy uwzględniające silne strony skazanego, propozycji jego powrotu do społeczeństwa” (K-67), „w zakresie funkcjonowania w społeczności lokalnej, doradztwa zawodowego, mediacji” (K-5). Kuratorzy również zwracali uwagę, że „podczas pobytu w instytucji zasadne byłoby, aby skazany miał możliwość uregulowania sytuacji prawnej poprzez wykonanie kary ograniczenia wolności lub grzywny orzeczonych w innych sprawach, podjęcie pracy, pomoc w podjęciu działań mających na celu uregulowanie zadłużenia (zdarza się, że skazani pozostają w sytuacji „spirali finansowej”, co jest znacznym utrudnieniem w procesie inkluzyjności)” (K-11), a „nacisk

powinien być położony na oddziaływania usamodzielniające osoby tam przebywające” (K-70).

Podsumowując, opinie i wyobrażenia osób badanych na temat prowadzonych oddziaływań w domach przejściowych, dotyczą przede wszystkim wspomagania skazanych w zakresie zatrudnienia, funkcjonowania w miejscu zamieszkania, umiejętności poruszania się po instytucjach społecznych i zgodnego funkcjonowania w społeczności lokalnej. Sposób prowadzenia tych działań powinien być zindywidualizowany według cech osobowych skazanych i odbywać się w partycypującym wychowawczo i terapeutycznie społeczeństwie, neutralizując procesy wyuczonej bezradności instytucjonalnej poprzez działania usamodzielniające.

6. Partycypacja społeczna w procesie readaptacji i reintegracji społecznej osób skazanych

Partycypacja społeczna w rozmaitych sferach życia publicznego nie jest niczym nowym³³. Jednak w aspekcie pomocy i wsparcia udzielanego osobom skazanym jej przejawy są dosyć ograniczone, przypuszczalnie z faktu specyfiki pracy z trudnym klientem, jak i potrzebami w innych sektorach. Zakres współpracy domów przejściowych ze społeczeństwem wymagałby zatem doprecyzowania, gdyż może on polegać np. na szerokim udziale przedstawicieli społecznych w bieżącej działalności instytucji lub tylko udziale w zajęciach reintegracyjno-readaptacyjnych (partycypacja społeczeństwa w readaptacji) – na co wskazywali respondenci. Pozwoli to na ograniczenie problemów związanych z adaptacją i implementacją domów przejściowych do modelu readaptacji społecznej opartej o społeczeństwo (*community corrections*). Biorąc pod uwagę aspekt reorganizacji społeczności lokalnych na rzecz osób wykluczonych, konieczne wydają się zmiany mentalne i światopoglądowe w zakresie relacji społecznych i gotowości udzielania wsparcia społecznego osobom marginalizowanym społecznie. Wymaga to aktywności w zakresie diagnozy społecznej gotowości do przyjmowania osób opuszczających jednostki penitencjarne, jak i edukacji w zakresie bezpieczeństwa publicznego oraz społeczno-kulturowych procesów inkluzji i ekskluzji.

³³ Zob.: B. Lewenstein, J. Schindler, R. Skrzypiec (red.), *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnej*, Warszawa 2010.

Precyzyjne określenie zakresu udziału społeczności lokalnej w działalności nieistniejącej jeszcze instytucji jest zadaniem karkołomnym, jednak zarysowanie oczekiwań w tym zakresie wydaje się być zasadne z perspektywy planowania współpracy pomiędzy służbami i stroną lokalną. Badani jednoznacznie pozytywnie wypowiadali się w kwestii partycypacji społecznej w obszarze postpenitencjarnym (93% badanych), a także wskazywali na możliwe przestrzenie kooperacyjne. Najliczniej wskazywanymi postulatami były (n=70/118w):

- udział przedstawicieli NGO-sów oraz kościołów i związków wyznaniowych w działalności domów przejściowych – 26,27% wskazań;
- współpraca środowiskowa we wspieraniu instytucji w różnych jej obszarach funkcjonowania – 25,43% wskazań;
- udział lokalnych grup wspólnotowych w pomocy osobom przebywającym i opuszczającym domy przejściowe – 20,34% wskazań;
- udział przedstawicieli środowisk lokalnych w zajęciach reintegracyjno-readaptacyjnych – 15,25% wskazań;
- udział przedstawicieli społeczności lokalnej w codziennej bieżącej działalności instytucji – 12,71% wskazań.

Z przedstawionych danych wynika, że partycypacja społeczna jest wskazywana przez kuratorów sądowych niemal we wszystkich obszarach działalności przyszłych domów przejściowych. Wydaje się to istotnym wyzwaniem dla organizacji i zarządzania tego typu instytucją, co należałoby uwzględnić przy planowaniu jej funkcjonowania.

W przypadku głosów sceptycznych w zakresie udziału społeczności lokalnej w działalności domów przejściowych, odnosiły się one głównie do obaw wyrażanych w zakresie przygotowania (ich kompetencji) przedstawicieli społeczności lokalnych do wspierania tego typu instytucji³⁴. Dlatego też edukacja społeczna w zakresie polityki karnej, penitencjarnej, społecznej oraz bezpieczeństwa i odpowiednia regulacja prawna w zakresie implementacji domów przejściowych do polskiego modelu readaptacji społecznej wydaje się być pilną koniecznością.

³⁴ Zob.: Szerzej o obawach społeczeństwa przed instytucjami wspierającymi byłych więźniów można przeczytać: Gazeta Wrocławska, 20.01.2018, M. Kaźmierczak, *Mieszkańcy Różanki protestują. Nie chcą byłych więźniów za sąsiadów*, <https://gazetawroclawska.pl/mieszkanicy-rozanki-protestuja-nie-chca-bylych-wiezniow-za-sasiadow/ar/12866388> (dostęp: 28.03.2024); Wyborcza.pl, 20.01.2018, J. Urbańska, *Nie chcą w sąsiedztwie domu dla mężczyzn. Miasto uspokaja: to nie są groźni przestępcy. Chcą wrócić do społeczeństwa*, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,22904971,wroclawianie-nie-chca-w-sasiedztwie-domu-dla-mezczyzn.html> (dostęp: 28.03.2024).

7. Poczucie bezpieczeństwa personalnego kuratorów sądowych w perspektywie lokalizacji domów przejściowych

Świadczenie pracy w sektorze pomocy i wsparcia osobom wykluczonym społecznie niesie za sobą określone ryzyko zawodowe. Dlatego też sondując nastawienie respondentów do nowej instytucji, jaką będą domy przejściowe, zapytano kuratorów sądowych, czy mieliby coś przeciwko temu, by taka instytucja znajdowała się w ich sąsiedztwie ($n=70$).

Zdecydowana większość respondentów (88,57%) nie widzi przeciwwskazań w sąsiedowaniu z tego typu instytucją, a odmienne głosy (11,43%) odnosiły się do kwestii bezpieczeństwa personalnego w aspekcie wykonywanej profesji.

Biorąc pod uwagę specyfikę osób kierowanych do domów przejściowych, jak i ewentualne sposoby organizacji funkcjonowania tego typu placówki, zapytano respondentów o ewentualne przedsięwzięcia ochronne, które mogłyby/powinny być uwzględnione w planowaniu organizacyjnym domów przejściowych ($n=70/86w$).

Respondenci najczęściej wskazywali, na:

- stosowane w domach przejściowych przedsięwzięcia ochronne powinny być ograniczone do niezbędnych potrzeb z uwagi na to, że powinno się w nich kształtować u skazanych postawę odpowiedzialności i wzajemnego zaufania – 59,31% wskazań;
- szczegółowe kontrole skazanych, zarówno tych opuszczających dom przejściowy, jak i tych powracających do niego, np. z zatrudnienia zewnętrznego – 22,09% wskazań;
- wykorzystywanie różnych form monitorowania skazanych wychodzących poza teren tego typu instytucji, np. w formie Systemu Dozoru Elektronicznego czy innych elektronicznych środków monitorujących – 16,28% wskazań.

Niewiele wskazań dotyczyło przedsięwzięć ochronnych typowych dla jednostek penitencjarnych (kraty w oknach, wysoki mur, itp.), co wydaje się dobrym prognostykiem w zakresie konceptualizacji i implementacji domów przejściowych do polskich uwarunkowań prawnospołecznych.

Dla poczucia bezpieczeństwa personalnego ma znaczenie funkcjonowanie instytucji publicznych zajmujących się zaspokajaniem rozmaitych potrzeb społecznych. Sieć tych instytucji cechuje ich dostępność dla każdego obywatela, stąd też zapytano badanych o liczbę domów przejściowych,

które mogłyby niwelować problemy wynikające z readaptacji i reintegracji społecznej byłych więźniów.

Pogląd, że dom przejściowy powinien znajdować się w każdym województwie, czyli 16 takich domów na terenie kraju, wyraziło 30% badanych. Blisko 27,15% respondentów sądzi, iż przynajmniej jeden dom przejściowy powinien funkcjonować w powiecie (380 powiatów)³⁵, a prawie 23% uważa, że dom przejściowy powinien znajdować się przy każdej jednostce penitencjarnej (ZK-64/AŚ-39/OZ-69 – 172)³⁶. Kolejno, iż dom przejściowy powinien być w każdej gminie – 8,57% badanych (2489 gmin)³⁷, w społeczności lokalnej każdej miejscowości, w której są jednostki penitencjarne – 7,15% respondentów, jedna centralna instytucja wspierająca osoby opuszczające jednostki penitencjarne – 1,42% badanych. Funkcjonowanie tego typu instytucji w obszarze miejscowości funkcjonowania jednostek penitencjarnych jest obecnie optymalnym rozwiązaniem zastosowanym w ramach projektu pilotażowego polskich domów przejściowych.

Mając na uwadze aspekt przestrzenno-organizacyjny domów przejściowych, a także możliwości i ograniczenia implementacji tego typu rozwiązań do polskiego porządku prawnospołecznego, interesujące było poznanie antycypowanych przez badanych trudności z tego wynikających dla wprowadzenia takiej instytucji.

Kuratorzy sądowi wskazywali cztery obszary antycypowanych trudności.

- a) Pierwszy dotyczył regulacji prawnych, w tym zakresie, gdzie badani podkreślali, że „brakuje szczegółowych przepisów regulujących powstanie tego typu instytucji” (K-14,32,65), a także „wypracowanych rozwiązań systemowych” (K-38). Podnoszenie tej kwestii wydaje się czymś naturalnym z uwagi na brak tego typu instytucji w obszarze wspomagania społecznego byłych więźniów, która szeroko koordynowałaby współpracę różnych instytucji i organizacji publicznych oraz niepublicznych w zakresie procesów readaptacji i reintegracji społecznej osób skazanych;

³⁵ Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/> (dostęp: 25.03.2024).

³⁶ Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2023*, <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka> (dostęp: 26.03.2024), s. 3.

³⁷ Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/> (dostęp: 26.03.2024).

- b) Drugi obszar problematyczny, wskazywany przez badanych odnosił się do finansowania domów przejściowych. Respondenci podkreślali możliwość wystąpienia „trudności w finansowaniu takich instytucji” (K-32,68,70) i niedostatecznych środków finansowych na ich odpowiednie przygotowanie do działalności.
- c) Kolejna kwestia, która wybrzmiała dotyczyła rozwiązań kadrowych w takiej instytucji. Z jednej strony respondenci podkreślali, że „podstawowy, nasuwający się problem jest natury kadrowej. Jeśli w ramach obecnie działających służb, więziennej, kuratorskiej czy też pomocy społecznej powiększy się ich kompetencje do prowadzenia nowej instytucji – nie ma szans na powodzenie takiego przedsięwzięcia. Już teraz są one tak obciążone zadaniami, że dołożenie nowych zadań naraziłoby na niepowodzenie całe przedsięwzięcie. Należałoby zwiększyć zasoby kadrowe służb, które miałyby wykonywać takie zadania lub w ramach nowej instytucji stworzyć nowe etaty” (K-28). Z drugiej strony „osoby zajmujące się pracą w domach przejściowych powinny spełniać naprawdę wysokie standardy i kierować się jedynie dobrem osób, które powierzono ich pracy” (K-58).
- d) Czwarty obszar dotyczył wskazanej przez H. Machela tzw. zdolności readaptacyjnej społeczeństwa³⁸, która zdaniem badanych przejawia się w „oporze przedstawicieli instytucji (mi.in. Służby Więziennej, Kuratorskiej Służby Sądowej, Pomocy Społecznej) w podejmowaniu nowych zadań, które mogą się im wydawać trudne i do podjęcia których mogą się czuć niewystarczająco przygotowani merytorycznie” (K-19), a także postrzegania przez „społeczeństwo skazanych jako osoby, które muszą być totalnie izolowane, słowo „skazany” ma pejoratywny odbiór” (K-44). Respondenci zwracali również uwagę na „obawy i strach społeczności lokalnej przy powstawaniu pierwszych ośrodków” (K-62), a także podkreślali, że „wprowadzenie domów przejściowych zapewne spotka się z negatywną opinią kilku środowisk dotyczącą dodatkowego nakładu środków finansowych i lokalizacji domów. Dlatego utrzymanie domów należy oprzeć na dochodach wypracowanych przez więźniów w ramach wykonywanych przez nich prac, a lokalizację domów konsultować z środowiskiem lokalnym” (K-43). Ten obszar wydaje się kluczowy dla powodzenia procesu inkluzji społecznej byłych

³⁸ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 10.

więźniów, stąd też współpraca i edukacja w tym zakresie byłaby niezbędnym elementem w procesie wdrażania tego typu instytucji.

Prawie 71% badanych, zawodowych kuratorów sądowych dla dorosłych antycypuje możliwość wystąpienia opisanych powyżej trudności, natomiast 29% z nich uważa, że w kontekście zysków i strat, a także uważnego przygotowania planu do implementacji tego typu rozwiązań problemy te mogłyby być ograniczone do minimum. Informowanie i edukowanie badanych, ale także przedstawicieli innych służb, o domach przejściowych pozwoli na stworzenie przestrzeni rzetelnej wiedzy o tego typu instytucji, jej celach i funkcjach, a także złagodzi niepokoje związane z antycypowanymi trudnościami.

Wnioski i rekomendacje

Na podstawie wyników przedstawionych powyżej dotyczących opinii zawodowych kuratorów sądowych zajmujących się w ramach prowadzonych dozorów pomocą i wsparciem osób opuszczających jednostki penitencjarne sformułowano następujące wnioski:

1. Nie wszystkie osoby opuszczające jednostki penitencjarne powinny po zakończonej karze bezpośrednio wracać do społeczeństwa z uwagi na istnienie uzasadnionego przypuszczenia wystąpienia problemów w ich inkluzji społecznej, np. ze względu na uzależnienie lub długotrwały pobyt w zakładzie karnym. Dlatego też domy przejściowe powinny stanowić jedną z opcji, nie dla wszystkich skazanych, w zakresie włączania osób wykluczonych przestępczo do społeczeństwa, która wspierałaby procesy resocjalizacji-readaptacji-reintegracji społecznej skazanych w środowisku lokalnym. Pierwsze dni na wolności są decydujące w aspekcie funkcjonowania społecznego, stąd przejście osób skazanych pomiędzy izolacją więzienną a wolnościowym funkcjonowaniem w europejskich systemach penitencjarno-probacyjnych umożliwia instytucja domów przejściowych.
2. System oddziaływań w domach przejściowych, w opiniach badanych, powinien spełniać funkcję reintegracyjno-readaptacyjną, w którym działania odbywałby się przy współpracy instytucji i organizacji zajmujących się wspomaganie skazanych, a także aktywnym udziale społeczności lokalnej. Działalność domów przejściowych powinna stanowić odmienne od dotychczas stosowanych rozwiązań w polskim

- modelu readaptacji społecznej, czego przypuszczalnym efektem może być prewencja recydywy przestępczej i tendencji wzrostowych w jej zakresie.
3. Istnieje potrzeba zmian regulacji normatywnych z zakresu wspomagania osób skazanych, w których powinna znaleźć się tematyka: organizacji domów przejściowych, ich finansowania, statusu personelu tam pracującego, prowadzonych tam oddziaływań, procedur klasyfikacyjnych, zasady współpracy środowiskowej i przepływu informacji itp. Tego typu rozwiązanie kompleksowo umocowałoby także zadania poszczególnych służb w zakresie współpracy na rzecz byłych skazanych. Respondenci, praktycy w zakresie wspomagania osób opuszczających jednostki penitencjarne, wielokrotnie zwracali uwagę na problemy wynikające z braku jasnych i precyzyjnych regulacji prawnych optymalizujących współpracę podmiotów lokalnych w zakresie inkluzji społecznej skazanych, czego rozwiązaniem mogłaby być „ustawa readaptacyjna”.
 4. Potrzeba prowadzenia prac badawczych w zakresie polskiej konceptualizacji domów przejściowych, a po implementacji domów przejściowych do polskiego porządku prawno-społecznego prac zorientowanych ewaluacyjnie. Stałe monitorowanie w zakresie procesu organizacji domów przejściowych, jak i w przyszłości osiągniętych efektów pozwoli na optymalizację opisywanych rozwiązań w zakresie wspomagania osób opuszczających zakłady karne, a tym samym ograniczaniu wskaźnika recydywy przestępczej³⁹. Wdrożenie domów przejściowych wymaga rekomendacji zmian legislacyjnych w zakresie readaptacji społecznej skazanych opuszczających jednostki penitencjarne, w oparciu o integralny model ich wspomagania⁴⁰, którego podstawą jest kooperacja wielu podmiotów usytuowanych w środowisku lokalnym. Taki model działania społecznego może skutkować realnym zmniejszeniem się populacji więziennej wskutek sukcesywnego ograniczania współczynnika recydywy przestępczej.

³⁹ Zob.: T. Szymanowski, *Recydywa w Polsce. Zagadnienia prawa karnego, kryminologii i polityki karnej*, Warszawa 2010; R. Szczepanik, *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015; J. Kosonoga-Zygmunt, *Recydywa jurydyczna w wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2016; M. Muskała, „Odstąpienie od przestępczości” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej, Poznań 2016; J. Zygmunt, *Prawne modele zwalczania powrotności do przestępstwa w Polskim prawie karnym*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych, z.2, 2008, s. 223–241.

⁴⁰ Zob.: B.M. Nowak, S. Grzesiak, *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomagania resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022.

Wprowadzenie domów przejściowych do polskiego porządku prawno-społecznego powinno być zsynchronizowane z działalnością edukacyjną w tym zakresie prowadzoną na rzecz służb, instytucji i organizacji społecznych, a także środowisk lokalnych, w których tego typu instytucje miałyby się znajdować. Takie działanie, poprzedzone diagnozą społeczną, przyczyni się do budowania poczucia bezpieczeństwa personalnego i lokalnego w zakresie styczności obywatelami wykluczonymi społecznie z uwagi na nie przestrzeganie przez nich norm prawnych. Zmiany legislacyjne odnoszące się do prawno-organizacyjnych kwestii funkcjonowanie domów przejściowych, powinny wyznaczać również kierunki organizacji system wychowawczo-terapeutycznego realizowanego w domach przejściowych, być może różne w zależności od ich specyfiki i przeznaczenia, chociażby ze względu na płeć. Dlatego na każdym etapie implementacji opisywanego rozwiązania powinna być prowadzona ewaluacja efektywności prowadzonych w domach przejściowych oddziaływań, zakładająca współpracę służb i społeczeństwa.

Ewolucja polskiego modelu readaptacji społecznej skazanych, z perspektywy myślenia o ekonomii społecznej z obszaru profilaktyki i prewencji przestępczej, wymaga powołania zespołów zajmujących się: edukacją społeczną w tym zakresie; opracowującego koncepcję wychowawczą funkcjonowania domów przejściowych, opracowującego zasady organizacji i funkcjonowania domów przejściowych oraz współpracy środowiskowej; ewaluacyjnego dotyczącego pilotażu i prowadzącego badania w tym zakresie; prawnego w zakresie lokowania domów przejściowych w polskim porządku prawno-społecznym, byłoby optymalne przy wprowadzaniu tego typu rozwiązania do obecnej praktyki wspomagania resocjalizacyjno-readaptacyjno-reintegracyjnego skazanych. Powołanie takich zespołów kooperujących w ramach jednego zadania, jakim byłoby wdrożenie i ewaluacja domów przejściowych, wymaga udziału przedstawicieli zainteresowanych środowisk, które obecnie realizują zadania w obszarze penitencjarno-probacyjno-wolnościowym.

Bibliografia

- Barczykowska A., Muskała M., Dzierżyńska-Breś S., *System oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Poznań 2015.
- Brycz B., Dudycz T., *Paradygmat jako podstawa metody naukowej w naukach o zarządzaniu*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 144/2010.
- Düinkel F., Pruin I., Storgaard A. (ed.), *Prisoner resettlement in Europe*, New York 2019.
- Grzesiak S., *Changing the social readaptation system for social security: from “silo” solutions to the integration approach - the case of Poland*, Journal of Security and Sustainability Issues, 11/2021, s. 91-101, <http://doi.org/10.47459/jssi.2021.11.6>.
- Grzesiak S., *Demograficzne zmiany w populacji więziennej i ich implikacje dla polskiego systemu penitencjarnego*, [w:] Kuryłowicz M., Strzelec M. (red.), *Praca penitencjarna*, Warszawa 2022.
- Grzesiak S., *Halfway houses in The Polish Model of Social Reintegration – possibilities and limitations*, The Prison Systems Review, 2019, Nr 105.
- Grzesiak S., Mituła-Grzesiak E., *Bezpieczeństwo społeczne i personalne obywateli w kontekście zagrożenia przestępczością w Polsce. Kreowanie bezpiecznych przestrzeni inkluzywnych*, The Prison Systems Review, 2022, Nr 116.
- Grzesiak S., *Readaptacja społeczna w świetle wybranych koncepcji pomocy i wsparcia osób opuszczających jednostki penitencjarne* [w:] Nowak B.M., Grzesiak S. (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomaganie resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022.
- Grzesiak S., *Resocjalizacja penitencjarna w Polsce, w perspektywie readaptacyjno-reintegracyjnej*, [w:] Nowak B.M., Grzesiak S. (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomaganie resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022.
- H. Machel, *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.
- Iwanowska A., *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Warszawa 2013.
- Kosonoga-Zygmunt J., *Recydywa jurydyczna w wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2016.
- Lewenstein B., Schindler J., Skrzypiec R. (red.), *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnej*, Warszawa 2010.
- Lutyński J., *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*, Łódź 1994.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2011.
- Muskała M., „*Odstąpienie od przestępczości*” w teorii i praktyce resocjalizacyjnej, Poznań 2016.
- Nawój-Śleszyński A., *Recydywiści penitencjarni w populacji więziennej w Polsce w latach 1970–2020*, The Prison Systems Review, 116/2022.

- Nowak B.M., Grzesiak S. (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomaganie resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022.
- Nowak B.M., Grzesiak S., *Ku reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomaganie resocjalizacyjno-readaptacyjnego* [w:] Nowak B.M., Grzesiak S. (red.), *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomaganie resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022.
- Nowak B.M., Grzesiak S., *Strategia reintegracji społecznej osób skazanych. Integralny model wspomaganie resocjalizacyjno-readaptacyjnego*, Warszawa 2022.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 2001.
- Porozumienie Centralnego Zarządu Służby Więziennej z Krajową Radą Kuratorów, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-porozumienie-z-krajowa-rada-kuratorow> (dostęp. 25.03.2024).
- Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2005.
- Sobański P., *Znaczenie prognozy kryminologiczno-społecznej i -warunkowego przedterminowego zwolnienia dla resocjalizacji w orzecznictwie sądów*, *Relacje. Studia z nauk społecznych*, 2/2016.
- Stępnia P., *Środki penalne we Francji i Polsce. Doktryna, legislacja, praktyka*, Warszawa 2012.
- Szczepanik R., *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015.
- Szymanowski T., *Recydywa w Polsce. Zagadnienia prawa karnego, kryminologii i polityki karnej*, Warszawa 2010.
- Urbanek A., *Prognoza kryminologiczno-społeczna recydywisty w kontekście historii jego życia*, *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, t. 33/2014.
- Urbaniak-Zajac D., *O stosowaniu hipotez w badaniach pedagogicznych*, *Teraźniejszość-Człowiek-Edukacja: kwartalnik myśli społeczno-pedagogicznej*, 1(45)/2009.
- Zygmunt J., *Prawne modele zwalczania powrotności do przestępstwa w Polskim prawie karnym*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, z.2, 2008.

Akty normatywne:

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 *Kodeks karny wykonawczy* (Dz.U. 2023, poz.127).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 *Kodeks karny* (Dz.U. 2024, poz. 17).

Netografia:

- Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2023*, <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka> (dostęp: 26.03.2024).

- Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2023*, <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka> (dostęp: 26.03.2024).
- Delfi.en, 25.10.2014, *Lithuania to open Norwegian-style halfway houses to transition prison inmates into freedom* (dostęp: 10.03.2024).
- Dziennik Zachodni, 6.03.2023, P. Chrobok, *Więzienie w Jastrzębiu jest rozbudowywane. Przybędzie w nim miejsc dla ponad 200 więźniów. Powstaje też dom przejściowy i hala produkcyjna*, <https://dziennikzachodni.pl/wiezienie-w-jastrzebiu-jest-rozbudowywane-przybedzie-w-nim-miejsc-dla-ponad-200-wiezniow-powstaje-tez-dom-przejsciowy-i-hala-ar/c1-17347193> (dostęp: 28.03.2024).
- Fundacja POMOST, <https://fundacja-pomost.pl/> (dostęp: 25.03.2024).
- Fundacja Resocjalizacji i Readaptacji Społecznej TULIPAN, <http://fundacjatulipan.pl/> (dostęp: 25.02.2023).
- Gazeta Wrocławska, 20.01.2018, M. Kaźmierczak, *Mieszkańcy Różanki protestują. Nie chcą byłych więźniów za sąsiadów*, <https://gazetawroclawska.pl/mieszkancy-rozanki-protestuja-nie-chca-bylych-wiezniow-za-sasiadow/ar/12866388> (dostęp: 28.03.2024).
- Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/> (dostęp: 25.03.2024).
- Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/> (dostęp: 26.03.2024).
- <http://halfwayhouses.ca/en/> (dostęp: 28.03.2024).
- Implementing Evidence-Based Policy and Practice in Community Corrections*, 2nd ed., Crime and Justice Institute at Community Resources for Justice, Washington 2009, https://www.crj.org/assets/2017/07/Community_Corrections_Box-Set_Oct09.pdf (dostęp: 25.03.2024).
- Ministerstwo Sprawiedliwości, Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Post-penitencjarnej - Funduszem Sprawiedliwości, <https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/> (dostęp: 16.03.2024)
- Norway Grants, <https://eeagrants.org/archive/2009-2014/projects/LT14-0005;https://eeagrants.org/news/a-better-future-for-prison-inmates> (dostęp: 10.03.2024).
- Norway Grants, <https://eeagrants.org/news/a-better-future-for-prison-inmates> (dostęp: 25.03.2024).
- Odpowiedź z dnia 11.01.2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej (Nr pisma BP-E.81.2.1.2019.MN) na Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w sprawie hosteli przy jednostkach penitencjarnych z dnia 02.01.2019, Nr pisma IX.517.3029.2018.ZK, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie_RPO_do_DGSW_ws_hosteli_przy_jednostkach_penitencjarnych_02.01.2019.pdf (dostęp: 10.03.2024).
- Porozumienie Centralnego Zarządu Służby Więziennej z Ministerstwem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.sw.gov>

pl/aktualnosc/centralny-zarząd-służby-wiezionej-porozumienie-dla-rozwoju (dostęp: 04.04.2024).

Radio 90, 17.04.2023, *Zakład Karny w Jastrzębiu-Zdroju: Za 64 mln złotych powstanie tzw. pawilon przejściowy*, <https://www.radio90.pl/zaklad-karny-w-jastrzebiu-zdroju-za-64-mln-zlotych-powstanie-tzw-pawilon-przejsciowy.html> (dostęp: 28.03.2024).

Radio Olsztyn, 23.02.2023, K. Grabowska, *Zamiast w więzieniu zamieszkają w domu przejściowym. „Każdemu trzeba dać szansę”*, <https://radioolsztyn.pl/zamiast-w-wiezieniu-zamieszkaja-w-domu-przejsciowym-kazdemu-trzeba-dac-szanse/01682704> (dostęp: 28.03.2024).

Stowarzyszenie Penitencjarne PATRONAT, <http://www.patronat.eu/> (dostęp: 25.03.2024).

Stowarzyszenie Pomocy LUDZIE LUDZIOM, <http://ludzieludziom.pl/> (dostęp: 25.03.2024).

Stowarzyszenie SURSUM CORDA, <https://www.sc.org.pl/> (dostęp: 25.03.2024).

Wyborcza.pl, 20.01.2018, J. Urbańska, *Nie chcą w sąsiedztwie domu dla mężczyzn. Miasto uspokaja: to nie są groźni przestępcy. Chcą wrócić do społeczeństwa*, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,22904971,wroclawianie-nie-chca-w-sasiedztwie-domu-dla-mezczyzn.html> (dostęp: 28.03.2024).

